

Ιστορία

Προϊστορία και πρωτοϊστορία. Η ονομασία Κυκλάδες είναι γνωστή ήδη από την αρχαιότητα (Ηρόδοτος 1,171· Θουκυδίδης 1,8· Στράβων 10,485· Καλλίμαχος Ὕμνος εις Δήλον, στ. 199· Διονύσιος Περιηγητής στ. 526 κ.ά.) και δόθηκε στα νησιά επειδή σχημάτιζαν κύκλο γύρω από την ιερή νήσο της Δήλου. Υπάρχει επίσης η παράδοση που αναφέρει ότι ο Ποσειδώνας οργίστηκε με κάποιες νύμφες, τις Κυκλάδες, και τις μεταμόρφωσε σε νησιά. Οι πηγές δίνουν ελάχιστες πληροφορίες για την αρχαία γεωγραφία των Κυκλάδων, ενώ σώθηκαν μόνο ελάχιστα αποσπάσματα ή ονόματα από τους αρχαίους συγγραφείς που έγραψαν για την περιοχή. Σύμφωνα με την παράδοση, πρώτοι κάτοικοι των Κυκλάδων υπήρξαν οι Κάρες και οι Λέλεγες (Ηρόδοτος 1,171· Θουκυδίδης 1,8 κ.ά.). Στις Κυκλάδες έχει διαπιστωθεί και η εγκατάσταση Φοινίκων, όμως η παρουσία τους δεν φαίνεται να είχε μόνιμο χαρακτήρα. Λέγεται ότι ο Μίνωας έδωξε τους Κάρες και εγκατέστησε σε διάφορα νησιά τα παιδιά του. Ο Διόδωρος (5,79) αναφέρει τα ονόματά τους: Αλκαίος στην Πάρο, Άνιος στη Δήλο, Ανδρέας στην Άνδρο.

Η έναρξη της μόνιμης ανθρώπινης δραστηριότητας στις Κυκλάδες ανάγεται περίπου στην 5η χιλιετία π.Χ. Υπάρχουν, όμως, και πρωιμότερα αλλά έμμεσα στοιχεία κατοίκησης· για παράδειγμα, δείγματα οψιανού από τη Μήλο έχουν βρεθεί σε θέσεις της ηπειρωτικής Ελλάδας (σπήλαιο Φράγχι Αργολίδας) που χρονολογούνται στην 8η χιλιετία π.Χ. Στη νεότερη νεολιθική περίοδο υπάγονται πολλά ευρήματα από τον οικισμό που ανασκάπτεται στο μικρό νησί Σάλιαγκος, κοντά στην Αντίπαρο, ενώ τα λείψανα που βρέθηκαν στην Κεράλα της Κέας ανήκουν στην πρώιμη χαλκοκρατία (3200 π.Χ.). Παράλληλα με τον πρωτομινωικό πολιτισμό της Κρήτης και τον πρωτοελλαδικό της ηπειρωτικής Ελλάδας, την 3η χιλιετία αναπτύχθηκε στις Κυκλάδες ο κυκλαδικός πολιτισμός, ευνοημένος από τη γεωγραφική θέση τους ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Ανατολή και από το ήπιο κλίμα. Λείψανά του βρίσκονται σχεδόν σε όλα τα νησιά, ακόμα και στα μικρότερα. Τα στοιχεία κάνουν λόγο για μικρές ανεξάρτητες κοινότητες με βασικά νησιωτικό χαρακτήρα, καθώς οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις ήταν ελάχιστες. Η πρώιμη περίοδος (πρωτοκυκλαδική) χωρίζεται σε τρεις φάσεις που ονομάζονται συμβολικά από τους κυριότερους τόπους προέλευσης των ευρημάτων: φάση Πηλός-Λαίκουδες (3200-2800 π.Χ.), Κέρος -Σύρος (2800-2300 π.Χ.), Φυλακωπή πόλις Ι (2300-2000 π.Χ.). Κατά την πρώτη φάση, τα σπίτια χτιζόνταν σε χαμηλούς λόφους για να προστατεύονται από τις πλημμύρες και τους εχθρούς και ήταν απείχιστα· οι κάτοικοι ασχολούνταν με την αλιεία και την πειρατεία. Στη δεύτερη φάση, εξωτερικές εισβολές ανάγκασαν τους κατοίκους να αποσυρθούν στο εσωτερικό, σε λόφους που προστατεύονταν από τείχη· τα σπίτια χτιζόνταν κοντά-κοντά και μόνο μικροί διάδρομοι αφήνονταν μεταξύ τους (Καστρί Σύρου, Νάξος, Κύθνος Δήλου). Η κίνηση αυτή υποδηλώνει απώλεια του ελέγχου των θαλασσών και την απειλή από κάποιον εξωτερικό εχθρό, ίσως τη μινωική Κρήτη, που πάταξε την πειρατεία, σύμφωνα με την παράδοση. Στην τρίτη φάση ήταν έντονη η επίδραση της Κρήτης· οι οικισμοί ήταν πάλι παραθαλάσσιοι (Μήλος-Φυλακωπή Ι, Πάρος, Αμοργός, Θήρα) και αποτελούσαν κέντρα διεξαγωγής του κρηπικού εμπορίου. Το ίδιο συνέβη και στην επόμενη περίοδο, που

κάλυπτε το πρώτο μισό της 3ης χιλιετίας και ονομάζεται μεσοκυκλαδική (2000-1550 π.Χ.). Οι οικισμοί –σύμφωνα με τα δεδομένα από τη Μήλο (Φυλακωπή ΙΙ), την Πάρο (Παροικιά), την Κέα (Αγία Ειρήνη), τη Θήρα, τη Θηρασία, τη Δήλο, την Τήνο, τη Σύρο, τη Σίφνο και την Αμοργό– ήταν όλοι παραθαλάσσιοι και αποτελούσαν λιμάνια για το εμπόριο μεταξύ Κρήτης και υπόλοιπης Ελλάδας.

Στην αρχή της επόμενης περιόδου (υστεροκυκλαδική) οι Κυκλάδες επηρεάστηκαν γενικά από τη μινωική θαλασσοκρατορία. Με την καταστροφή του μινωικού πολιτισμού –λόγω της έκρηξης του ηφαιστείου της Θήρας (περ. 1520 π.Χ.)– εκμρανίστηκαν στο προσκήνιο οι Μυκηναίοι. Οι πρώτοι εμπορικοί μυκηναϊκοί σταθμοί στις Κυκλάδες παρουσιάστηκαν πριν από τα τέλη του 15ου αι. π.Χ. Στις αρχές του επόμενου αιώνα ήταν πλέον εγκατεστημένοι στη Νάξο, στη Δήλο, στην Κύθνο, στη Σέριφο και στη Μήλο. Τρεις αιώνες αργότερα ο μαρασμός του μυκηναϊκού κόσμου και η αναστάτωση που επακολούθησε είχε αντίκτυπο και στις Κυκλάδες. Λίγο μετά το 1100 π.Χ. εγκαταλείφθηκαν τόσο οι τελευταίες ακροπόλεις όσο και οι οικισμοί που ζούσαν από την υπερπόντια οικονομία. Η αστάθεια και οι ανακατατάξεις που ακολούθησαν τη διάλυση του μυκηναϊκού κόσμου είχαν ως αποτέλεσμα την κατάληψη του μεγαλύτερου μέρους των Κυκλάδων από τους Ίωνες, με την εξαίρεση της Μήλου και της Θήρας, που τέθηκαν υπό την κυριαρχία των Δωριέων. Ο Ηρόδοτος (8,46) και ο Θουκυδίδης (7,57) χαρακτήριζαν τους κατοίκους πολλών νησιών ως «Ίωνες απ' Αθηναίων».

Κατά τη γεωμετρική περίοδο υπήρχαν αξιόλογοι οργανωμένοι οικισμοί σε διάφορα σημεία των Κυκλάδων (Ζαγορά Άνδρου, Εξωμβούργο Τήνου, Τσικαλαριό Νάξου κ.ά.), που σηματοδότησαν την απαρχή της ανάπτυξης της ανθρώπινης δραστηριότητας στο σύμπλεγμα.

Την περίοδο του ελληνικού αποικισμού οι Κυκλάδες αντιπροσωπεύθηκαν από την Άνδρο (με αποικίες στη Χαλκιδική: την Άκανθο, τα Στάγειρα, τη Σάνη και την Άργιλο), τη Θήρα (Κυρήνη στη Λιβύη), την Πάρο (Θάσος και Πάριον στην Προποντίδα), τη Νάξο (μαζί με τη Μίλητο και τη Σάμο αποίκισαν την Αμοργό), την Κύθνο, τη Μήλο και από άλλα μικρότερα νησιά. Η φυλή, η γλώσσα, η θρησκεία, τα έθιμα και οι πανηγύρεις συνέδεαν τα νησιά με κοινούς δεσμούς, όμως κάθε πόλη αποτελούσε ξεχωριστή πολιτική ενότητα κατ' αντιστοιχία με την υπόλοιπη Ελλάδα. Αρχηγός της κάθε ενότητας στην αρχή ήταν ο βασιλιάς και αργότερα λίγοι αριστοκράτες (ολιγαρχία). Η ανάπτυξη του εμπορίου δημιούργησε τελικά μια ισχυρή μεσαιά τάξη, που απαιτούσε περισσότερα δικαιώματα. Έτσι, δημιουργήθηκε διαμάχη μεταξύ ολιγαρχικών και δημοκρατικών, που κατέληξε σε νίκη των τελευταίων. Σε πολλές περιπτώσεις, ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ των δύο πολιτευμάτων στάθηκε η τυραννία. Στη Νάξο, η εξέγερση των δημοκρατικών (532 π.Χ.) βοήθησε τον Λύγδαμι να καταλάβει την εξουσία, και μόνο το 506 π.Χ. η πόλη μπόρεσε να αποκτήσει περισσότερο δημοκρατική διακυβέρνηση.

Από την ακμή του κυκλαδικού πολιτισμού έως τη ρωμαϊκή κατάκτηση. Ο 7ος και ο 6ος αι. π.Χ. αποτέλεσαν την περίοδο της μεγάλης ακμής των Κυκλάδων, όμως οι

Περσικοί πόλεμοι έφεραν τα νησιά κυριολεκτικά μεταξύ δύο πυρών. Η εμφάνιση του περσικού στόλου με τον Δάτη και τον Αρταφέρνη δημιούργησε αναταραχή στο Αιγαίο. Οι Δήλιοι κατέφυγαν στην Τήνο για να σωθούν, ενώ η Νάξος καταστράφηκε από τον περσικό στρατό. Έως το 480 π.Χ. οι κάτοικοι των Κυκλάδων συμβίωναν υποχρεωτικά με τους Πέρσες. Μία προσπάθεια του Μιλτιάδη να καταλάβει την Πάρο απέτυχε και οι Αθηναίοι επέστρεψαν άπρακτοι ύστερα από πολιορκία 26 ημερών. Οι Κείοι μπόρεσαν να πολεμήσουν στο πλευρό των Ελλήνων στη ναυμαχία του Αρτεμισίου, ενώ στη Σαλαμίνα (480 π.Χ.) συμμετείχαν οι Κείοι, οι Κύθνιοι, οι Σερίφιοι, οι Μήλιοι και οι Νάξιοι(Ηρόδοτος 8,46), όπως και στις Πλαταιές. Οι Κυκλάδες υπήρξαν από τις πρώτες που εντάχθηκαν στη Δηλιακή συμμαχία (479), που ιδρύθηκε για να συνεχίσει τον αγώνα κατά των Περσών. Όμως, όταν η συμμαχία μετατράπηκε σε ηγεμονία των Αθηνών, οι πόλεις άρχισαν να δυσφορούν. Η αποστασία της Νάξου οδήγησε στην πολιορκία και στην καταστροφή της από τους Αθηναίους, οι οποίοι με την πάροδο του χρόνου σκλήρυναν τη στάση τους. Συνέπεια αυτής της πολιτικής ήταν το ταμείο της συμμαχίας να μεταφερθεί από τη Δήλο στην Αθήνα, το 454. Αθηναίοι κληρούχοι εγκαταστάθηκαν στα πιο εύφορα μέρη της Άνδρου και της Νάξου το 444, ενώ το 426 δύο χιλιάδες Αθηναίοι οπλίτες με 60 τριήρεις και αρχηγό τον Νικία κατέστρεψαν τη Μήλο, επειδή απείχε από τη συμμαχία. Τον ίδιο χρόνο πραγματοποιήθηκε και η κάθαρση της Δήλου, ενώ λίγο αργότερα (422) οι Δήλιοι εκδιώχθηκαν από το νησί τους, το οποίο κατέλαβαν οι Αθηναίοι. Η ήττα των Αθηναίων στο τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου δεν βοήθησε τις Κυκλάδες, αφού η σπαρτιατική κυριαρχία αποδείχθηκε βαρύτερη. Έτσι, οι νησιώτες αποφάσισαν να συμμετάσχουν στην αναβίωση της συμμαχίας, που προέκυψε μετά τις νίκες των Αθηναίων (375 π.Χ.). Το τέλος της συμμαχίας αυτής, το 338, κατέστησε και πάλι ανεξάρτητες τις Κυκλάδες, οι κάτοικοι των οποίων σχημάτισαν το Κοινόν των Νησιωτών το 313 π.Χ.

Η εμφάνιση των Μακεδόνων διαφοροποίησε τη γενική εικόνα. Μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, κατά τους αγώνες των Επιγόνων, οι κυρίαρχοι των Κυκλάδων άλλαζαν ανάλογα με την έκβαση των μαχών. Σχεδόν το σύνολο των νησιών περιήλθε σε παρακμή, αν και η Δήλος γνώρισε καινούργια ακμή. Η κατάσταση έγινε ευνοϊκότερη για τη Δήλο με την εμφάνιση των Ρωμαίων, οι οποίοι το 167 π.Χ. την κήρυξαν ελεύθερο λιμάνι για να εκδικηθούν τους Ρόδιους, που είχαν περάσει στο στρατόπεδο των Μακεδόνων, αντιπάλων των Ρωμαίων. Τον επόμενο χρόνο το νησί παραχωρήθηκε στους Αθηναίους, ενώ οι κάτοικοι του εξορίστηκαν στην Αχαΐα. Για τους νέους κατοίκους –κληρούχοι από την Αττική– ξεκίνησε μία περίοδος ευδαιμονίας που παγιώθηκε μετά την καταστροφή της Κορίνθου (146 π.Χ.).

Η Δήλος αναδείχθηκε στο μεγαλύτερο εμπορικό κέντρο της ανατολικής Μεσογείου (χαλκός, μύρα, δούλοι). Έμποροι από όλα τα μέρη του ελληνιστικού κόσμου εγκατέστησαν τις επιχειρήσεις τους σε αγορές γύρω από τον ναό του Απόλλωνα. Η καταστροφή επήλθε το 88 π.Χ. από τον Μινοφάνη, στρατηγό του βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη, που κατέστρεψε το νησί, επειδή οι Δήλιοι επιθυμούσαν την αποχή από τους Μιθριδατικούς πολέμους εναντίον της Ρώμης. Είκοσι χιλιάδες άνθρωποι σκοτώθηκαν,

ενώ οι υπόλοιποι εγκατέλειψαν το νησί. Μετά την καταστροφή οι Ρωμαίοι προσπάθησαν να βοηθήσουν, χτίζοντας τείχος για να προστατεύσει την πόλη και το ιερό, αλλά πειρατές με αρχηγό τον Αθηνόδωρο ερήμωσαν τη Δήλο το 69 π.Χ.

Από τη βυζαντινή περίοδο στην ενετοκρατία και στην τουρκοκρατία. Κατά την πρώιμη μεταχριστιανική περίοδο πολλές από τις Κυκλάδες είχαν πλέον ερημωθεί ή χρησιμοποιούνταν ως τόποι εξορίας για τους επικρατείς Ρωμαίους που έπεφταν σε δυσμένεια. Ο Στράβων αναφέρει πως κατά την εποχή του (αρχές 1ου αι. μ.Χ.) τα μόνα νησιά που ήταν ακόμα αικαία ήταν η Άνδρος, η Νάξος, η Πάρος και η Τήνος, όπου υπήρχε μεγάλη πόλη και αξιόλογο ιερό του Ποσειδώνα. Στην Κέα υπήρχαν πια μόνο δύο πόλεις, η Καρθαία και η Ιουλίς, με τις οποίες είχαν συγχωνευθεί οι άλλες δύο (Κορησσία και Ποιήεσσα). Ο χριστιανισμός φαίνεται ότι άργησε να επικρατήσει στις Κυκλάδες. Οι θεοί του ελληνικού πανθέου, μαζί με τους νέους που επικράτησαν από την Ανατολή και την Αίγυπτο (Μίθρας στη Θήρα, Ίσις, Όσιρις, Σάραπις, Ανούβις στη Δήλο, στην Πάρο, στη Νάξο και στην Άνδρο), εξακολούθησαν να λατρεύονται για πολλούς αιώνες μετά την εμφάνιση του Χριστού. Η Άνδρος υπήρξε το πρώτο νησί που απέκτησε επίσκοπο, τον Ζήλο, όπως προκύπτει από τα πρακτικά της συνόδου της Αλεξανδρείας (362 μ.Χ.).

Μετά τον Μέγα Κωνσταντίνο οι Κυκλάδες αποτέλεσαν τμήμα του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους και περιελήφθησαν στη διοίκηση της Ασίας, ενώ στο Περί θεμάτων του Κωνσταντίνου του Πορφυρογέννητου αναφέρεται ότι ανήκαν στο θέμα του Αιγαίου. Η εγκατάσταση των Σαρακηνών στην Κρήτη επί Μιχαήλ Τραυλού (821) είχε αντίκτυπο και στις Κυκλάδες, που επί 135 χρόνια ταλανίζονταν από τις επιδρομές. Το 1204, όταν η Κωνσταντινούπολη έπεσε στα χέρια των Σταυροφόρων και η Βυζαντινή αυτοκρατορία διαμελίστηκε από τους Φράγκους, πλούσιοι άρχοντες και έμποροι κατέλαβαν τα νησιά με τη συμπαράσταση της Βενετίας. Οι αδελφοί Ανδρέας και Ιερώνυμος Γκίζ κατέλαβαν την Τήνο και τη Μύκονο μαζί με βορειότερα νησιά (Σκόπελο και Σκύρο), ενώ ο Μάρκος Σανούδος κυριεύσε τη Νάξο (που έγινε έδρα του), την Πάρο, τη Μήλο, την Κίμωλο, τη Σίφνο, τη Φολέγανδρο, την Ανάφη, την Ίο και τη Θήρα. Λίγο αργότερα ο Σανούδος ανακηρύχθηκε δούκας του Αιγαίου και πρίγκιπας της αυτοκρατορίας από τον Ερρίκο, ο οποίος διαδέχθηκε τον αυτοκράτορα Βαλδουίνο στον θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Για μια περίοδο σχεδόν 300 ετών οι Κυκλάδες αποτελούσαν τα Δουκόνησα, με ηγεμόνες που προέρχονταν από τους οίκους του Σανούδου και του Κρίσπου.

Ο Οθωμανός σουλτάνος Σελίμ Β΄ κατέλαβε τις Κυκλάδες το 1566 και τις δώρισε αρχικά στον Ιουδαίο Μιχαήλ Νάζη, μετά τον θάνατο του οποίου τα νησιά εξαρτήθηκαν από τον καπουδάν πασά. Μόνη εξαίρεση αποτέλεσε η Τήνος, που έμεινε υπό ενετική κυριαρχία μέχρι το 1715. Κάθε νησί αποτελούσε μια μικρή αυτόνομη κοινότητα με άρχοντες τους επιτρόπους, που είχαν δικαστική εξουσία, εισέπρατταν τους φόρους κλπ. Πολλά νησιά άρχισαν τότε να πλουτίζουν από τη ναυτιλία και το εμπόριο και να ευημερούν. Με τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1770, πολλά νησιά ξεσηκώθηκαν, παρακνημένα από την Αικατερίνη Β΄ και τον Ορλόφ. Η ρωσοτουρκική συνθήκη του

Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) εξασφάλισε αρκετά προνόμια για τη ναυτιλία και το εμπόριο των κατοίκων, οι οποίοι έγιναν ισχυροί οικονομικά και βοήθησαν υλικά τον Αγώνα για την απελευθέρωση του έθνους το 1821. Μετά την απελευθέρωση οι Κυκλάδες αποτέλεσαν ιδιαίτερο νομό του νέου ελληνικού κράτους με πρωτεύουσα τη Σύρο.